

Sibiu – Capitală culturală europeană în 2007. Valori comune sau valori specifice?

Dragoș Dragoman

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Sibiu benefits in 2007, alongside of Luxembourg, of the title of European Capital of Culture. The reason for granting Sibiu this title resides perhaps in a peaceful ethnic climate that makes the city seem different from the regional ethnic relationships. Sibiu has already been noticed for the electoral behavior of its citizens and for the cooperation existing between the elites of his ethnic segments. All this could mean Sibiu is a different place. Yet the comparative analysis of the local and national backgrounds tells another story. People living in Sibiu are not very different from their fellow citizens living in Romania regarding a wide range of issues, as tolerance, trust, commitment or solidarity. Still the intense cultural contact occurring this year in the city might have an effect on the local background.

Sibiul este în 2007 Capitală Culturală a Europei, în parteneriat cu Luxemburg și Marea Regiune. Desemnarea Sibiului poate fi pusă atât pe seama unor evenimente culturale de tradiție, cât și pe cea a climatului etnic local deosebit. Comportamentul electoral atipic din Sibiu, cooperarea etnică și desemnarea orașului drept Capitală Culturală Europeană în 2007 sunt, deci, câteva motive ce ne-ar putea face să credem într-un specific al zonei. Acest specific ar fi reflectat nu doar în opțiunile politice, ci și în relațiile dintre majoritatea românească și minoritatea săsească. Există însă un specific mai profund? Sunt oare valorile locale diferite de cele naționale? Mai mult, ar fi posibil ca valorile locale să fie afectate de contactul cultural favorizat de statutul de capitală culturală în 2007? Vom lăsa a doua ipoteză pentru o analiză ulterioară mai aprofundată și ne vom ocupa pentru moment doar de specificul cultural al orașului. Vom reveni însă la cea de-a doua ipoteză și vom căuta răspunsuri în cadrul unui studiu mai amplu, finanțat printr-un grant de cercetare științifică de către CNCSIS.

Vom aborda pentru moment doar comparația valorilor locale și naționale. Există o problemă majoră în realizarea unor astfel de comparații, și anume disponibilitatea datelor comparabile. Nu doar că lucrăm cu instrumente diferite, dar folosim de multe ori alte variabile drept *proxy* pentru diferitele măsuri dintr-o anchetă sau alta. Încercăm aici să folosim date din anchete cât mai asemănătoare. Ideală ar fi fost realizarea unei comparații între cercetări urbane similare, dacă nu chiar utilizarea unor subeșantioane reprezentative pentru diferite localități urbane în cadrul aceleiași anchete. Ne vom limita la comparația nivelului local cu nivelul urban național.

În analiza comparată vom utiliza datele a două sondaje de opinie. Primul dintre ele este reprezentativ pentru populația adultă neinstituționalizată a municipiului Sibiu. Sondajul a fost realizat în perioada 12-28 iulie 2005 de către Facultatea de Științe Politice din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu pe un eșantion de 1.013 respondenți. Eșantionul folosit este probabilist și stratificat,

criteriul de stratificare ales fiind secțiile de votare din municipiu. Al doilea sondaj a fost realizat de către Gallup Organization Romania la comanda Fundației pentru o Societate Deschisă în perioada 22 octombrie – 4 noiembrie 2005, pe un eșantion de 1.776 de persoane. Eșantionul selectat este probabilist, stratificat, trisadial, reprezentativ la nivel național pentru populația neinstituționalizată de 18 ani și peste. Eșantionul selectat este suficient de generos ca volum pentru a permite analiza la nivel de subeșantioane. Ca atare, vom utiliza în comparație doar subeșantionul urban, și anume 1.027 respondenți (57,8% din volumul eșantionului total).

În timp ce primul sondaj continuă seria anchetelor anuale realizate de Facultatea de Științe Politice, cel de-al doilea face parte din seria Barometrelor de Opinie Publică (BOP) ale Fundației pentru o Societate Deschisă¹. În același timp, această ediție a Barometrului de Opinie Publică este realizată în colaborare cu World Values Survey (Cercetarea Internațională a Valorilor), o prestigioasă cercetare internațională periodică, coordonată de un comitet internațional de experți în științe sociale. Chestionarul utilizat în cadrul Barometrului a fost aplicat în perioada 2005-2006 în 50 de țări, dintre care 17 europene.

Comparația dintre cele două sondaje este necesară atât pentru a repertoria o serie de valori culturale și sociale, cât și de a stabili specificul local. Sunt oare sibiienii mai toleranți doar pentru că au acceptat un candidat de altă etnie și apoi l-au susținut pentru un al doilea mandat de primar? Valorile lor sociale sunt automat mai liberale? Sunt ei mai înclinați spre încredere și cooperare? Există alt *ethos* al muncii doar pentru că sibiienii de etnie română au (avut) vecini protestanți de confesiune augustană? Acestea sunt obiectivele pe care încercăm să le atingem în studiul de față.

Atitudini față de muncă

Munca este o activitate socială puternic legată de tipurile de valori împărtășite. Urmându-l pe Max Weber, atitudinile față de muncă pot

fi chiar expresia valorilor sociale dominante. Conform teoriei weberiene, înclinația către muncă susținută și de bună calitate, care i-ar caracteriza mai curând pe protestanți decât pe aparținătorii altor confesiuni, este un semn al predestinării. Desigur, comparația valorilor legate de muncă între confesiunile religioase este una foarte aproximativă. Există în limba română, susține Patapievici (2005, 397), o diferență între a munci și a lucra. „Deosebirea vine din aceea că lucratorul are drept rezultat o lucrare, în timp ce munca nu poate avea drept rezultat, în limbă, decât o altă muncă. Prin muncă nu ieși din necesitatea de a munci, în timp ce din lucru ieși, o dată cu lucrul. «Muncă» vine dintr-un cuvânt maghiar care înseamnă «chin». A munci este același lucru cu a te chinui. (...) Principial lipsită de posibilitatea de a avea un rezultat care să îi pună capăt *qua* «chin», munca nu reușește să pună omul în activitatea propriei sale transformări, în timp ce lucrarea, având drept rezultat natural lucrul, antrenează omul în activitatea unei autofăuriri interioare, simultană angajării sale în crearea de bunuri exterioare”. Chiar și așa, diferențele de atitudine față de muncă trebuie explicate. În condițiile conviețuirii într-o comunitate impregnată de valori protestante, precum Sibiul, ne așteptăm ca neprotestanții din oraș să fie marcați mai puternic de un *ethos* al muncii decât restul românilor, în general.

Întrebați cât de importantă este munca pentru ei, 87,7% afirmă că aceasta este importantă și foarte importantă. De asemenea, ei sunt dispuși să accepte că munca este importantă pentru a-ți valorifica aptitudinile, că ea este o datorie pentru societate pentru care trebuie să îți sacrifici din timpul liber. Situația opusă, cea de a primi bani fără să-i muncești, este umilitoare și oamenii care nu muncesc ajung leneși. Comparația cu eșantionul național indică puține diferențe. Chiar dacă sibiienii consideră în mai mare măsură că ai nevoie de o slujbă pentru a-ți pune în valoare aptitudinile, ei consideră în mai mică măsură că cei care nu muncesc ajung leneși. În toate celelalte privințe ei sunt similari celorlalți români, diferențele dintre frecvențele pe eșantioane nefiind importante.

Tabelul 1. *Atitudini față de muncă în Sibiu*

	Cu totul de acord	De acord	Nici de acord, nici împotriva	Mai mult împotriva	Cu totul împotriva	NS/NR
Trebuie să ai o slujbă ca să îți pui în valoare aptitudinile	43,8	37,9	11,7	3,0	1,2	2,5
Este umilitor să primești bani fără să muncești pentru ei	34,5	24,2	19,1	11,1	10,2	1,0
Oamenii care nu muncesc ajung leneși	39,8	33,1	14,9	6,3	5,0	0,9
Munca este o datorie către societate	32,4	32,1	20,5	9,0	5,1	0,9
Munca trebuie să fie întotdeauna pe primul loc, chiar dacă înseamnă mai puțin timp liber	31,2	32,7	19,4	9,6	6,5	0,7

Tabelul 2. *Atitudini față de muncă în România*

	Cu totul de acord	Mai degrabă de acord	Nici de acord, nici împotriva	Mai degrabă împotriva	Cu totul împotriva	NS/NR
Trebuie să ai un loc de muncă pentru a-ți pune în valoare aptitudinile	49,0	30,6	14,3	2,3	0,4	3,4
Este umilitor să primești bani fără a munci pentru ei	39,7	20,4	18,1	11,3	7,1	3,3
Oamenii care nu muncesc se învață leneși	55,3	25,5	10,5	4,0	2,0	2,6
Munca este o datorie către societate	36,7	28,0	18,7	8,4	4,2	4,0
Munca trebuie să fie mereu pe primul loc, chiar dacă înseamnă mai puțin timp liber	36,4	32,9	16,6	8,8	2,7	2,6

În perspectiva alegerii unui loc de muncă, cele mai importante lucruri pentru sibieni sunt salariul, siguranța acestuia și atmosfera care domnește acolo. În plus, este de dorit ca slujba să fie potrivită cu capacitățile celui care o deține. Același lucru se înregistrează, în aceeași ierarhie, și în România în gene-

ral. Salariul, siguranța și corespondența cu capacitățile angajatului sunt și aici principalele caracteristici dezirabile pentru o slujbă. Desigur, aceasta este slujba ideală, dar piața muncii reușește cu greutate să combine cele trei caracteristici principale.

Tabelul 3. Cele mai importante caracteristici în alegerea unei slujbe pentru sibieni

	Menționat (%)	Nemenționat (%)
Să fie bine plătită	88,3	11,7
Siguranța locului de muncă	77,1	22,9
Să lucrezi cu oameni plăcuți	72,3	27,7
O slujbă potrivită cu capacitățile dvs.	70,0	30,0
O slujbă în care să simți că poți realiza ceva	68,9	31,1
Șanse bune de a fi promovat	61,3	38,7
O slujbă care este interesantă	60,3	39,7
O slujbă respectată de către oameni în general	58,0	42,0
Posibilitatea de a avea inițiativă	55,6	44,4
Program convenabil	55,5	44,5
O slujbă utilă societății	50,7	49,3
Să întâlnești oameni	47,7	52,3
O slujbă cu responsabilități	46,3	53,7
Mai multe zile de concediu	34,4	65,6
Să nu fie prea multă solicitare	29,2	70,8
Nici una dintre acestea	2,9	97,1

Tabelul 4. Cele mai importante caracteristici în alegerea unei slujbe pentru români, în general

	Important (%)	Neimportant (%)	NR
Salariul să fie bun	92,6	4,9	2,5
Să fie un loc de muncă sigur	88,1	9,3	2,6
Să fie o slujbă potrivită cu capacitățile dumneavoastră	82,1	15,4	2,5
Să fie o slujbă în care să simți că poți realiza ceva	71,9	25,6	2,5
Să fie respectată de către oameni în general	63,3	34,2	2,5
Programul să fie convenabil	61,1	36,3	2,6

Să fie interesantă	58,5	38,9	2,6
Să aveți posibilitatea de a avea inițiativă	55,1	42,4	2,5
Să nu fie o slujbă prea stresantă	47,1	50,3	2,6
Să fie o slujbă cu responsabilități	42,9	54,5	2,6
Să ofere concedii generoase	40,5	57,0	2,5

Din comparația celor două eșantioane nu reiese o presupusă înclinație a sibienilor pentru un model de muncă de inspirație protestantă. Nu se întrevide nici o influență a vreunei etici ce combină motivații laice și religioase, desprinsă din paginile lui Max Weber. În toate privințele, sibienii sunt asemănători românilor, în general, preferând un salariu bun și un loc de muncă sigur unei slujbe cu inițiativă sau utilă societății.

Egalitate și toleranță socială

Unul dintre motivele desemnării Sibiului drept Capitală Culturală a Europei în 2007 ar putea fi situația etnică neobișnuită din oraș. În alegerile pentru primărie, candidatul unei mici asociații culturale cu funcții politice, Forumul Democratic al Germanilor din România (FDGR), a reușit să învingă în scrutinele din 2000 și 2004 candidații unor partide parlamentare mult mai vizibile. Victoria electorală a FDGR într-o comunitate covârșitor românească, precum Sibiu, poate reprezenta un argument pentru toleranța ce

domnește în oraș. Sunt oare valorile de toleranță și egalitate răspândite printre sibieni? Sunt ei diferiți de ceilalți români? Vom încerca să răspundem la aceste întrebări măsurând disponibilitatea oamenilor de a respinge discriminarea femeilor și a rromilor pe piața muncii și de a accepta egalitatea rolurilor sociale ale bărbaților și femeilor.

Discriminarea la locul de muncă

Competiția pe piața muncii poate conduce, în situația unei oferte insuficiente, la măsuri discriminatorii. Uneori discriminarea se poate prelungi și în situații favorabile de pe piață, când oferta este rezonabilă. Femeile sunt discriminate la angajare, dar la fel sunt și membrii etniei rrome. Pentru că atitudinile favorabile discriminării sunt relativ răspândite, ele consolidează un model cultural general ce tolerează discriminarea, lucru dovedit de anchetele sociologice realizate în România (e.g. raportul Institutului pentru Politici Publice din România, din 2003).

Tabelul 5. *Atitudini față de discriminarea în muncă în Sibiu*

Când există puține locuri de muncă...	De acord	Împotriva	Indiferent	NS/NR
Românii ar trebui să aibă întâietate în fața rromilor/țigănilor	36,3	40,2	22,2	1,3
Bărbații au dreptul la slujbă mai mult decât femeile	20,9	67,4	11,5	0,2
Sibienii ar trebui să aibă întâietate în fața celor veniți din alte zone	35,3	47,1	16,7	0,9

Tabelul 6. *Atitudini față de discriminarea în muncă în România*

Când există puține locuri de muncă...	De acord	Împotrivă	Indiferent	NS	NR
Bărbații ar trebui să aibă în mai mare măsură dreptul la un loc de muncă decât femeile	27,8	21,4	47,3	2,6	0,8
Patronii ar trebui să dea întâietate românilor în fața imigranților	56,8	18,7	19,5	4,2	0,8

Egalitatea rolurilor sociale ale bărbaților și femeilor

Discriminarea în muncă este strâns legată de stereotipurile și prejudecățile față de identitatea și rolurile sociale ale celorlalți. Discriminarea este elementul conativ ce depinde în mod direct de celelalte două elemente, cel cognitiv și cel afectiv. Cum demonstrează numeroase experimente de psihologie socială, grupurile dezvoltă reprezentări ale celorlalți, ce funcționează ca distorsiuni sistematice în evaluarea caracteristicilor diverselor grupuri (Doise, Deschamps, Mugny, 1999, 19-36). Stereotipurile legate de rolurile sociale distincte ale femeilor și bărbaților și discriminarea în consecință a femeilor au devenit un indicator al modernizării sociale la nivel mondial. În termenii lui Inglehart și Norris (2003), acesta este conflictul cel mai acut între civilizații, în special între civilizația occidentală și cea islamică. Conflictul ține mai puțin de democrație, așa cum credea Samuel P. Huntington (1996), decât de toleranță, libe-

ralism sexual și de egalitatea rolurilor sociale ale bărbaților și femeilor. Conflictul ține – în formularea autorilor – mai curând de *eros*, decât de *demos*.

Credința în diferențierea rolurilor sociale ale bărbaților și femeilor este un fenomen reperat și în România. Barometrul de gen realizat în 2000 de către Gallup Organization Romania la comanda Fundației pentru o Societate Deschisă este un bun instrument de evaluare.² Dar același lucru se constată și în cazul sondajelor noastre. Există o prejudecată legată de rolul social al femeii ca soție și mamă, dar se constată și acceptarea răspândită a egalității. Deși femeile sunt văzute mai curând ca mame ce se ocupă de copii, lor li se recunosc în mare măsură și independența și calitățile profesionale. Le sunt acceptate roluri sociale similare cu ale bărbaților în aceeași proporție cu care le sunt atribuite roluri specifice. Dacă educația apare ca o resursă ce trebuie egal distribuită, competența politică pare însă să încline în opinia publică de partea bărbaților.

Tabelul 7. *Percepția rolurilor sociale ale bărbaților și femeilor în Sibiu*

În ce măsură sunteți de acord cu următoarele afirmații ?	În foarte mare măsură	În mare măsură	În mică măsură	În foarte mică măsură	NS/NR
O mamă care lucrează poate fi la fel de grijulie față de copii săi ca și una care nu lucrează	44,4	35,4	15,2	3,8	1,1
A avea o slujba este un lucru foarte bun, dar ceea ce își doresc cu adevărat femeile este să aibă familie și copii	33,1	42,4	16,7	3,6	4,2

Cea mai bună modalitate ca o femeie să fie independentă este să aibă o slujbă	52,5	30,6	11,2	3,7	2,1
Ambii soți trebuie să câștige bani pentru întreținerea familiei	66,2	25,8	4,6	2,6	0,8
Într-o relație, femeile își pot controla mai bine emoțiile decât bărbații	26,1	31,4	24,6	7,8	10,2

Tabelul 8. *Percepția rolurilor sociale ale bărbaților și femeilor în România*

Vă rog să îmi spuneți în ce măsură sunteți de acord cu următoarele :	În foarte mare măsură	În mare măsură	În mică măsură	În foarte mică măsură	NS	NR
O soție care nu lucrează este tot atât de realizată ca și una care are o slujbă plătită	7,2	22,3	35,2	28,5	6,1	0,7
În general, bărbații sunt lideri politici mai buni decât femeile	13,0	34,1	24,4	21,4	6,2	0,9
Studiile universitare sunt mai importante pentru un băiat decât pentru o fată	3,5	11,3	25,1	53,3	5,6	1,2
Bărbații conduc mai bine afacerile decât femeile	11,4	28,3	25,6	26,3	7,0	1,4

Toleranță socială

Așa cum arătam mai sus, un argument pentru desemnarea Sibiului drept Capitală Culturală Europeană în 2007 ar putea fi toleranța care domnește în oraș, toleranță ce poate fi dedusă din comportamentul electoral atipic al sibienilor. Spre deosebire de alte orașe ardelen, Sibiu este condus din 2000 de un primar candidat al unei mici formațiuni etnice germane (FDGR), iar din 2004 consiliul local este dominat de aceeași formațiune politică. În același timp, la Târgu-Mureș se înfruntă candidații partidelor românești și maghiare, victoria fiindu-i asigurată segmentului dominant demografic, maghiar în anii '90, respectiv românesc din 1996, iar la Cluj, confruntarea etnică a asigurat dominația de 12 ani neîntreruși a reprezentantului partidului România Mare. Clujul a fost după 1989, poate mai mult decât Târgu-Mureș, scena unor numeroase confruntări simbolice între comunitățile maghiară și română (Brubaker,

Feischmidt, Fox și Grancea, 2006). Surpriza victoriei FDGR la Sibiu este cu atât mai mare. Explicația poate fi atât imaginea favorabilă a etnicilor germani și a comunității săsești în ochii românilor din oraș, cât și oferta nesatisfăcătoare a partidelor românești (Dragoman, 2005). Ultima posibilă explicație poate fi întărită de comparația dintre Sibiu și Brașov, două orașe (și două județe) asemănătoare economic și sociocultural, grupate de Dumitru Sandu (2002) în cea mai omogenă arie culturală din România. În Brașov însă, FDGR nu deține nici majoritatea în consiliul local și nici fotoliul de primar.

Comportamentul electoral atipic din Sibiu ar putea fi determinat de o toleranță mai mare a românilor majoritari față de alte etnii, în special față de cea germană. Comparația dintre sibieni și români, în general, nu susține însă această ipoteză. Atât sibienii, cât și românii în general sunt reticenți față de categorii de persoane ce le-ar putea fi vecini. Primele dintre acestea sunt, în ordinea respingerii,

alcoolicii, dependenții de droguri, homosexualii, rromii și cei bolnavi de SIDA. Persoanele de altă religie sau etnie, precum evreii și maghiarii, nu se află decât la sfârșitul ierarhiei respingerii alterității. Profilurile de toleranță sunt relativ asemănătoare între cele două eșantioane, ca atare specificul toleranței particulare de la nivel local poate fi pus sub semnul întrebării. Ceea ce rămâne însă deosebit este comportamentul electoral local și relațiile etnice relativ destinse dintre

elitele segmentelor din oraș. Desigur, ponderea demografică a comunității germane poate juca un rol în structurarea relațiilor etnice și în disponibilitatea de cooperare a elitelor. Probabil că relațiile etnice locale ar fi arătat altfel în condițiile unui echilibru demografic și ale unei competiții practice și simbolice dintre cele două comunități, așa cum era cazul la începutul secolului XX (Dragoman, 2007).

Tabelul 9. Toleranța față de diferite categorii de persoane în Sibiu

Pe lista următoare sunt trecute diferite grupuri de persoane. Ați putea, vă rugăm, să-i alegeți pe aceia pe care nu i-ați dori ca vecini ?	Menționat	Nemenționat
Alcoolici	80,3	19,7
Persoane dependente de droguri	71,3	28,7
Persoane cu dosar penal	67,5	32,5
Persoane cu probleme psihice	59,2	40,8
Homosexuali	57,0	43,0
Rromi/țigani	56,4	43,6
Persoane care au SIDA	41,2	58,8
Evrei	27,4	72,6
Persoane cu familii numeroase	24,1	75,9
Maghiari	24,1	75,9

Tabelul 10. Toleranța față de diferite categorii de persoane în România

Pe lista următoare sunt trecute diferite grupuri de persoane. Ați putea, vă rugăm, să alegeți pe aceia pe care nu i-ați dori ca vecini ?	Menționat	Nemenționat	NR
Persoane dependente de droguri	76,7	21,5	1,8
Alcoolici	70,9	27,4	1,7
Homosexuali	55,1	43,1	1,8
Rromi/țigani	49,8	48,5	1,7
Persoane care au SIDA	33,7	64,6	1,7
Imigranți/muncitori din altă țară	17,2	81,0	1,8
Persoane de rasă diferită de a dumneavoastră	17,0	81,2	1,8
Cupluri necăsătorite care trăiesc împreună	14,7	83,5	1,8
Persoane având o religie diferită de a dumneavoastră	14,1	84,1	1,8
Oameni de altă etnie	10,5	87,7	1,8

Încredere, cooperare și solidaritate

Toleranța socială se află în strânsă legătură cu încrederea socială. Iar încrederea este un ingredient esențial al cooperării. În ultimul deceniu, sub cupola largă a capitalului social, s-a dezvoltat o întreagă literatură ce încearcă să elucideze relațiile dintre cele două variabile, încrederea și cooperarea voluntară. În comparația țărilor europene, numeroși autori au descoperit diferențe importante atât în încrederea socială, cât și în participarea voluntară în diverse organizații și asociații, mai cu seamă între fostele state comuniste și țările occidentale (Howard, 2003 ; Uslaner, 2004). O parte din explicație o constituie moștenirea trecutului comunist, dominat de teroare, neîncredere, suspiciune și delațiune pe scară largă (Flap, Völker, 2003). Relațiile sociale pe care oamenii le dezvoltaseră înainte de 1989 s-au destrămat, rețelele de relații personale s-au reconfigurat, dar continuă să fie dominate de neîncredere.

Încredere generalizată și încredere etnică

O altă explicație a diferenței dintre țările occidentale și cele est-europene constă în relațiile etnice din regiune. Așa cum remarcă Bădescu (2003), s-a considerat multă vreme că întrebarea standard folosită de cercetări precum World Values Surveys și de European Values Surveys – în general, ați spune că se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni sau e mai bine să fii atent în relațiile cu oamenii? – acoperea înțelesul acelei resurse considerate esențială pentru cooperare și rezolvarea dilemei acțiunii colective. Mai târziu s-a constatat că încrederea este, de fapt, multidimensională și că ea trebuie tratată distinct din punct de vedere empiric și analitic. Dificultatea constă în înțelesul dat cuvintelor de „cei mai mulți dintre oameni”. Diferențele de mobilitate dintre societăți fac ca aceste cuvinte să însemne ceva în Occident, unde

se înregistrează o mobilitate remarcabilă, și altceva în România, de exemplu, caracterizată de mobilitate internă redusă, inexistența unei imigrații semnificative, cu o populație rurală ce locuiește în mici localități dominate de relații de rudenie.

Revenind la problema legată de măsurarea încrederii, trebuie să ținem cont și de definiția etnică a „celor mai mulți dintre oameni”. Cum societățile postcomuniste sunt în general multietnice, există șanse mari ca o persoană să cunoască alte persoane din grupuri distincte din punct de vedere etnic, lingvistic sau religios. Bădescu descoperă o distincție importantă în tipurile de încredere: încrederea în persoane de altă etnie sau religie este puternic legată de un factor construit denumit „încredere în străini”, în timp ce încrederea în membrii familiei, vecini și persoane de aceeași religie este legată de un alt factor, anume „încrederea particularizată”.

Există și în cercetarea de față diferențe între frecvențele de pe eșantioane. La întrebarea standard „în general, ați spune că se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni sau e mai bine să fii atent în relațiile cu oamenii”, 29% dintre sibieni și 16,3% dintre români, în general, răspund că se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni. Cu totul altfel stau lucrurile atunci când întrebarea legată de încredere se referă la categorii de persoane diferite etnic sau la grupuri de persoane aflate în relație cu subiectul. Dacă cei mai mulți sibieni au încredere în români, încrederea este net mai redusă în cazul maghiarilor și evreilor, cea mai redusă încredere înregistrându-se în cazul rromilor. De un statut aparte se bucură etnicii germani, în care încrederea este surprinzător de ridicată prin comparație cu alte etnii.

Aceeași diferență se constată atunci când distanța subiectivă dintre subiect și grupurile menționate crește. În timp ce încrederea în membrii familiei și în cunoscuți este una ridicată, ea scade în cazul grupurilor mai îndepărtate, vecini, oameni pe care îi întâlnești pentru prima oară și oameni diferiți etnic și religios.

Tabelul 11. *Încredere în diverse etnii în Sibiu*

Cât de multă încredere aveți în...	Foarte multă	Multă	Puțină	Foarte puțină	NR
Români	14,6	48,4	28,2	6,2	2,6
Maghiari	2,8	25,6	35,5	29,1	7,0
Rromi/țigani	0,8	4,7	24,5	64,9	5,1
Evrei	1,7	22,0	29,4	32,0	14,9
Sași/germani	18,2	50,6	20,0	7,8	3,6

Tabelul 12. *Încrederea în diverse categorii de oameni în România*

Câtă încredere aveți în oamenii din următoarele categorii...	Foarte multă	Multă	Puțină	Foarte puțină / deloc	NS	NR
Familia dumneavoastră	78,5	18,2	2,0	0,6	0,2	0,5
Vecinii dumneavoastră	5,9	35,2	45,2	12,5	0,6	0,6
Oamenii pe care îi cunoașteți personal	4,3	46,9	37,1	7,8	2,5	1,4
Oamenii pe care îi întâlniți pentru prima dată	0,5	8,8	46,1	39,9	3,5	1,2
Oamenii de altă religie	1,6	25,7	43,4	18,1	9,6	1,6
Oamenii de altă naționalitate	1,8	23,8	43,0	18,9	10,6	1,9

Participare voluntară

Cum subliniam mai sus, participarea voluntară este mai redusă în România (ca și în întreaga Europă de Est) decât în democrațiile occidentale consolidate (Howard, 2003 ; Voicu, Voicu, 2003 ; Bădescu, Sum, Uslaner, 2004). Dincolo de moștenirea comunismului din regiune, participarea voluntară este afectată și de constrângerile economice actuale. Confrunțați cu salarii relativ mici în comparație cu nivelul general al prețurilor, numeroși est-europeni se orientează către un al doilea loc de muncă, de unde și o scădere a timpului disponibil pentru voluntariat. În același timp, funcționarea economiei de piață în Europa de Est duce inevitabil la creșterea inegalității veniturilor. Uslaner (2004) consideră pesimismul și sentimentul lipsei de

control asupra evenimentelor (inclusiv asupra celor politice) drept cauze ale lipsei de încredere. Pesimismul provine și din sentimentul inegalității sociale. Distribuția echitabilă a resurselor duce la ideea unui țel comun, a unor interese și destine comune. Distribuția lor inegală produce neîncredere și segregare, fiecare fiind coeziv doar cu cei asemenea. Putnam (2002) consideră că încrederea nu se poate naște în societăți ierarhice, puternic stratificate. Este adevărat, unele date colectate în Europa de Est în cadrul Word Values Surveys par să prezinte o legătură pozitivă între creșterea inegalității și încrederea socială, fenomen ce ar putea fi explicat (Bădescu, 2003a) prin sporirea echității sociale după perioada de egalitate forțată impusă de regimurile comuniste. Dar cooperarea nu este posibilă într-un context marcat de lipsa de

încredere. În cazul românesc, inegalitatea și frustrarea sociale sunt responsabile atât pentru lipsa de încredere în ceilalți, cât și pentru atitudinile de intoleranță față de alteritate (Dragoman, 2006).

Din comparația frecvențelor pe eșantioanele noastre, se poate observa că nivelul participării voluntare este unul foarte redus și că nu există diferențe importante între sibieni și români, în general. Măsurarea participării variază, de obicei, de la un sondaj la altul, ceea ce ar putea semnala o problemă de validitate a măsurii (Bădescu, 2003b). Identificarea celor care au realizat activități voluntare este o sarcină dificilă. Bădescu

arată cum mici diferențe în formularea întrebării duc la diferențe foarte mari în frecvența participării. Cum sondajele sunt foarte apropiate în timp, este exclus ca ele să înregistreze modificări radicale ale participării reale. Alte date decât cele colectate prin sondaje naționale, de exemplu, sondaje în asociații, interviuri calitative, statistici oficiale converg toate către valorile cele mai mici obținute în sondajele naționale. Cu alte cuvinte, concluzia pesimistă este că sondajele naționale supraestimează participarea reală, involuntar, poate prin înțelesul larg pe care termenii de asociații și activități voluntare îl au în rândul cetățenilor.

Tabelul 13. *Participarea în asociații voluntare în Sibiu*

Vă voi citi acum o listă cu diferite tipuri de asociații/organizații. Vă rog să-mi spuneți dacă sunteți membru al vreuneia dintre ele și în ce fel sunteți implicat ?	DA	NU	NR
Fundație umanitară/de binefacere	1,8	98,2	–
Apărarea drepturilor omului	0,6	97,8	1,6
Protecția mediului	1,2	98,8	–
Sindicat	6,4	93,6	–
Club sportiv	2,1	97,9	–
Asociație profesională	4,0	96,0	–
Asociație religioasă (alta decât biserica)	1,0	99,0	–
Alta	3,1	92,1	4,8

Tabelul 14. *Participarea în asociații voluntare în România*

Vă voi citi în continuare o listă de organizații voluntare. Vă rog să îmi spuneți pentru fiecare dacă sunteți membru activ, inactiv sau deloc	Nu aparține	Inactiv	Activ	NR
Organizații religioase sau bisericesti	92,9	3,9	3,0	0,2
Sport sau recreere	97,1	1,3	1,5	0,1
Educație, artă, muzică	97,2	1,0	1,7	0,1
Sindicate	91,0	3,5	5,3	0,2
Partide politice	96,8	1,2	1,9	0,1

Organizații ecologice	99,2	0,6	–	0,2
Asociații profesionale	97,5	0,5	1,9	0,1
Organizații umanitare sau caritabile	98,1	0,4	1,3	0,2
Organizații ale consumatorilor	99,2	0,6	–	0,2
Altele	98,9	0,3	0,6	0,2

Evaluarea inegalității veniturilor

Revenind la efectele neîncrederii sociale, se poate observa o tendință importantă de a explica existența persoanelor în nevoie prin chiar lipsa lor de voință și prin refuzul lor de a munci. În acest fel este mai ușor să explicăm de ce creșterea inegalității veniturilor este legată în Europa de Est de un sentiment de încredere ca efect al percepției unei echități restabilite. Egoismul provocat de competiția socială după 1989 se acomodează mai bine cu un astfel de răspuns decât cu explicația nedreptății din societate. Un indicator al acestui egoism ce merită notat este nivelul relativ redus al donațiilor private realizate în

scopuri caritabile. Din nou, cu o singură excepție, nu se înregistrează diferențe importante între răspunsurile sibienilor și cele ale românilor, în general. Excepția o constituie atribuirea mai accentuată de către români, în general, a traiului unor oameni în nevoie unor trăsături precum lenea și lipsa de voință. Concluziile numeroaselor studii de psihologie socială privind atribuirea sugerează că atribuirile în privința celuilalt sunt realizate înainte de toate în termeni de dispoziții personale (Doise, Deschamps, Mugny, 1999, 170). Există, așadar, o înclinație de a atribui diverse comportamente ale celorlalți mai curând unor cauze interne decât unor cauze externe.

Tabelul 15. *Explicația existenței unor persoane care trăiesc în nevoie în Sibiu*

De ce credeți că există în țara noastră persoane care trăiesc în nevoie? Aveți aici, patru răspunsuri posibile. Care motiv îl considerați a fi cel mai important? Care motiv îl considerați a fi al doilea în ordinea importanței?	Primul motiv	Al doilea motiv
Pentru că nu au noroc	9,1	15,5
Pentru că sunt leneși și fără voință	29,3	18,5
Din cauza nedreptății din societatea noastră	31,1	22,6
Este inevitabil într-o societate în tranziție	14,2	23,1
Nici unul dintre acestea	0,8	1,6
NS/NR	14,5	18,8

Tabelul 16. Explicația existenței unor persoane care trăiesc în nevoie în România

De ce credeți că există în țara noastră persoane care trăiesc în nevoie? Aveți aici, patru răspunsuri posibile. Care motiv îl considerați a fi cel mai important? Care motiv îl considerați a fi al doilea în ordinea importanței?	Primul motiv	Al doilea motiv
Pentru că nu au noroc	10,5	15,0
Din cauza lenei și a lipsei de voință	38,1	23,6
Din cauza nedreptății din societatea noastră	36,6	30,6
Este o parte inevitabilă a progresului modern	11,7	22,1
Nici unul dintre acestea	0,9	1,1
NS	2,0	–
NR	0,2	7,6

Susținerea democrației

Atât încrederea, cât și participarea voluntară par să fie legate de profilul unui cetățean ideal. Există în ultimul deceniu numeroase încercări de a explica relația dintre valorile democratice și capitalul social, determinat de cele mai importante caracteristici ale sale, încrederea și participarea voluntară. Această tradiție începe cu Tocqueville (2005) și ajunge până la Almond și Verba (1996), Kornhauser (1959) și Putnam (2002). Continuând aceeași linie, unii autori au descoperit efecte benefice ale capitalului social (Mayer, 2000; Warren, 2001; Hooghe, 2003; San Martin, Font, Schneider, 2005), în timp ce alții nu descoperă decât relații slabe sau nule (Torcal, Montero, 1999; Maloney, van Deth, 2005).

Vom măsura și noi atașamentul pentru democrație pentru a observa eventualele diferențe dintre eșantioane. În evaluarea acestui atașament vom folosi o definiție realistă a democrației, în opoziție cu definiția ei idealistă. Definiția idealistă a democrației se referă la democrație ca la cel mai bun regim politic. Această definiție, deși larg folosită (Klingemann, 1999; Mărginean, 1999) este

criticată pentru probleme de validitate (Mishler, Rose, 2001). Așa cum arată datele folosite de Klingemann, definiția idealistă nu face distincția între contextele naționale, democrația fiind evaluată în aceeași proporție drept cel mai bun regim posibil atât în democrațiile consolidate, cât și în democrațiile electorale și în cvasidemocrații. Definiția propusă de Rose, Mishler și Haerpfer (2003) este măsurarea preferințelor pentru democrație în comparație cu regimuri politice nondemocratice alternative. Atât sibiienii, cât și românii, în general, își doresc un regim democratic, dar nu resping categoric alternativele nedemocratice. Deși nu susțin un regim militar, ei ar fi dispuși să accepte un guvern de specialiști (apolitic). Însă nu i-ar deranja nici o guvernare autoritară, încarnată într-un conducător puternic care să guverneze direct, fără a apela la alegeri și parlament. Dacă un guvern de specialiști nu trădează neapărat o înclinație autoritaristă – preferința aceasta putând fi interpretată și ca o dorință legitimă de eficiență – sprijinul pentru un conducător puternic indică un potențial pericol pentru tânăra democrație românească.

Tabelul 17. *Susținerea democrației în Sibiu*

Cât de bine credeți că ar fi pentru România...	Foarte bine	Bine	Prost	Foarte prost	NS/NR
Să aibă un conducător puternic, care nu își bate capul cu parlamentul și cu alegerile	39,5	31,5	13,9	7,0	8,1
Să aibă un guvern de specialiști care conduc țara după cum cred ei că este mai bine pentru țară	39,8	36,7	13,7	4,6	5,1
Să aibă la conducere un regim militar	3,7	6,7	26,5	56,0	7,2
Să aibă un sistem politic democratic	61,9	27,0	3,8	1,1	6,2
Să revină la regimul comunist	2,1	4,9	20,1	67,6	5,2

Tabelul 18. *Susținerea democrației în România*

Cât de bine credeți că ar fi pentru România...	Foarte bine	Bine	Rău	Foarte rău	NS	NR
Să aibă un conducător puternic, care nu își bate capul cu parlamentul și cu alegerile	27,3	36,5	16,0	7,1	11,5	1,6
Experții, și nu guvernul, să ia deciziile, conform cu ce cred ei că e mai bine pentru țară	25,2	37,7	17,0	3,5	14,8	1,8
Să aibă la conducere un regim militar	4,8	11,7	36,9	33,6	11,0	2,0
Să aibă un sistem politic democratic	52,5	35,8	2,7	1,0	6,6	2,5

Identificare teritorială

Atașamentul pe care îl au oamenii față de diferite teritorii este ultimul element pe care îl luăm în calcul în studiul de față. În cazul acestei identități multiple, suntem interesați de dominația unei identificări asupra celorlalte. Particularitățile etnice și comportamentul electoral din Sibiu ar putea face din sibieni un caz aparte. Atașamentul lor mai mare față de oraș și provincie decât față de țară ar putea fi legat de acceptarea unui climat etnic

diferit și a unui primar din partea unei mici comunități etnice locale. Spre deosebire de sibieni, românii în general se consideră în primul rând ca parte a națiunii române și abia în al doilea rând ca parte a colectivităților locale în care trăiesc. Relația incertă dintre statul român și națiunea română (Ionescu, 2005) și definiția mai curând etnică a statului ar putea fi într-un fel răspunzătoare de relațiile etnice din România (Robotin, 2005).

Tabelul 19. *Atașamentul emoțional față de diverse teritorii, în Sibiu*

De care dintre următoarele teritorii vă simțiți mai apropiat sufletește ? (un singur răspuns)	%
De regiune – Transilvania	32,0
De țară – România	24,8
De oraș – Sibiu	36,7
De Europa, în general	2,7
De o altă țară/teritoriu	2,7
NS/NR	1,1

Tabelul 20. *Identificarea cetățenilor din România cu diverse teritorii*

Oamenii se văd pe ei înșiși în moduri diferite. Dumneavoastră în ce măsură vă considerați :	În foarte mare măsură	În mare măsură	În mică măsură	În foarte mică măsură	NS	NR
Un cetățean al întregii lumi	16,2	35,1	26,9	13,9	6,6	1,3
Un membru al comunității locale în care trăiesc	33,8	48,3	10,9	3,4	2,3	1,3
Un cetățean al națiunii române	45,3	42,6	7,1	1,9	2,3	0,8
Un cetățean al Uniunii Europene	14,1	29,4	31,5	17,2	6,1	1,7
Un individ autonom	25,0	39,0	14,3	11,8	7,6	2,2

Concluzii

Interesul studiului de față, așa cum am amintit, este să determine existența unui specific local în Sibiu în contrast cu restul țării. Acesta vine dintr-o dublă dorință: pe de o parte, de a stabili validitatea argumentului alegerii Sibiului drept Capitală Culturală Europeană în 2007 în special datorită specificului său aparte, tradus prin relații etnice exemplare și printr-un comportament electoral deosebit; pe de altă parte, de a trasa cadrul specificului local, atât cât există, în vederea comparației cu rezultatele unor viitoare anchete. Ipoteza de lucru pentru viitor este că programul Sibiu-Luxemburg – Capitale Culturale ale Europei în 2007 (CCE-2007) va avea un impact nu doar asupra dezvoltării locale,

ci și asupra reconstrucției identitare după uniformizarea impusă de regimul comunist român. Este posibil ca un nivel ridicat al contactului cultural din 2007 să catalizeze redefinirea identitară locală și regională. În ciuda mobilității lor reduse, sibienii intră anul acesta într-un contact cotidian cu elemente culturale specifice de proveniență occidentală. Le va afecta oare acest contact neașteptat propriile concepții despre comunitate, tradiții, obiceiuri, solidaritate și cooperare? Vor deveni oare mai încrezători în ceilalți? Vor fi mai dispuși la participare voluntară? La aceste întrebări vom încerca să răspundem în cadrul unui studiu mai amplu, finanțat printr-un grant de cercetare științifică de către CNCSIS.

Pentru moment, putem constata din comparația frecvențelor pe cele două eșantioane,

cel sibian și cel național, că aceste două comunități sunt mai curând asemănătoare. Asemănările se referă nu doar la atitudinile față de muncă, ci și la valorile de egalitate, atitudinile de încredere și toleranță, comportamentele de cooperare. Singura diferență notabilă rezidă în identificarea teritorială a sibie-

nilor, mai curând locală, și cea a românilor, care este mai curând națională. Vom vedea în anchetele viitoare dacă acest profil identitar local se va modifica sub impactul contactului cultural favorizat de programul Sibiu – Capitală Culturală Europeană în 2007.

Note

1. Vezi rezultatele sondajului la adresa http://www.osf.ro/ro/detalii_program.php?id_prog=18.
2. Vezi rezultatele sondajului la adresa http://www.osf.ro/ro/detalii_program.php?id_prog=17.

Bibliografie

- Almond, Gabriel A., Verba, Sidney. (1996). *Cultura civică* (trad. de Dan Pavel). București : Editura Du Style.
- Bădescu, Gabriel, Sum, Paul E., Uslaner, Eric M. (2004). Civil Society and Democratic Values in Romania and Moldova. *East European Politics and Societies*, 18, 2, 316-341.
- Bădescu, Gabriel. (2003a). Încredere și democrație în țările în tranziție. *Sociologie Românească*, 1-2, 109-128.
- Bădescu, Gabriel. (2003b). Social Trust and Democratization in the Post-Communist Societies. În Gabriel Bădescu și Eric M. Uslaner (ed.). *Social Capital and the Transition to Democracy*. New York : Routledge, 120-139.
- Brubaker, Rogers, Feischmidt, Margit, Fox, John, Grancea, Liana. (2006). *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton : Princeton University Press.
- Doise, Willem, Deschamps, Jean-Claude, Mugny, Gabriel. (1999). *Psihologie socială experimentală* (trad. de Ioana Mărășescu). Iași : Editura Polirom.
- Dragoman, Dragoș. (2005). La recomposition du champs politique régional en Roumanie. Le succès du Forum Allemand à Sibiu/Hermannstadt. *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, V, 1, 181-201.
- Dragoman, Dragoș. (2006). Equality, Trust, and Tolerance. How Sense of Equality Affects Social Tolerance in Romania. *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, VI, 2, 449-466.
- Dragoman, Dragoș. (2007). Modernizare și naționalism : Sibiu la începutul secolului XX. Competiția elitelor într-un oraș multicultural (1905-1945). *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, VII, 1, 31-69.
- Flap, Henk, Völker, Beate. (2003). Communist Societies, the Velvet Revolution and Weak Ties. The Case of East-Germany. În Gabriel Bădescu și Eric M. Uslaner (ed.). *Social Capital and the Transition to Democracy*. New York : Routledge, 58-45.
- Hooghe, Marc. (2003). Participation in Voluntary Associations and Value Indicators : The Effect of Current and Previous Participation Experiences. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32, 1, 47-69.
- Howard, Marc Morjé. (2003). Why Post-Communist Citizens Do Not Join Voluntary Organizations. În Gabriel Bădescu și Eric M. Uslaner (ed.). *Social Capital and the Transition to Democracy*. New York : Routledge, 165-183.
- Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*. New York : Simon and Schuster.
- Inglehart, Ronald, Norris, Pippa. (2003). *Rising Tide : Gender Equality and Cultural Change Around the World*. New York : Cambridge University Press.

- Institutul pentru Politici Publice (IPP). (2003). Intoleranță, discriminare și autoritarism în opinia publică – România 2003.
- Ionescu, Alexandra. (2005). Stat-națiune, stat național și democrație în România. *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, V, 2, 309-314.
- Klingemann, Hans-Dieter. (1999). Mapping Political Support in the 1990s: A Global Analysis. În Pippa Norris (ed.). *Critical Citizens : Global Support for Democratic Governance*. Oxford : Oxford University Press, 78-99.
- Kornhauser, William. (1959). *The Politics of Mass Society*. Glencoe : Free Press.
- Maloney, William, van Deth, Jan. (2005). Assessing the Associational Impact on Members : Associations as Schools of Democracy? Lucrare prezentată la European Consortium for Political Research : Granada.
- Mayer, Nonna. (2000). Les conséquences politiques du capital social : le cas français. *Revue Internationale de Politique Comparée*, 10, 3, 381-395.
- Mărginean, Ioan. (1999). Suportul social pentru democrație. *Sociologie Românească*, 2, 3-18.
- Mishler, William, Rose, Richard. Political Support for Incomplete Democracies : Realist vs. Idealist Theories and Measures. *International Political Science Review*, 22, 4, 303-320.
- Patapievi, Horia-Roman. (2005). *Omul recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării „ce se pierde atunci când ceva se câștigă ? ”* (ediția a IV-a). București : Editura Humanitas.
- Putnam, Robert D. (2002). *Cum funcționează democrația ? Tradițiile civice ale Italiei moderne* (trad. de D. Istrățescu). Iași : Editura Polirom.
- Robotin, Monica. (2005). Stat și identitate etnică în România. O incursiune în percepțiile majorității și minorităților asupra acestei relații. În Gabriel Bădescu, Mircea Kivu și Monica Robotin (ed.). *Barometrul Relațiilor Etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*. Cluj : Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală.
- Rose, Richard, Mishler, William, Haerpfer, Christian (2003). *Democrația și alternativele ei* (trad. de Cristina Păun). Iași : Institutul European.
- San Martin, Josep, Font, Joan, Schneider, Cecilia. (2005). The democratic roles of Spanish associations : is context so crucial? Lucrare prezentată la European Consortium for Political Research Workshop : Granada.
- Sandu, Dumitru. (2002). Ariile culturale ca matrice de sociabilitate. *Sociologie Românească*, 3-4, 77-92.
- Tocqueville, Alexis de. (2005). *Despre democrație în America* (trad. de M. Boiangiu și B. Staicu). București : Editura Humanitas.
- Torcal, Mariano, Montero, José Ramon. (1999). Facets of Social Capital in New Democracies. The Formation and Consequences of Social Capital in Spain. În Jan van Deth, Marco Maraffi, Kenneth Newton și Paul Whitely (ed.). *Social Capital and European Democracy*. Londra : Routledge, 167-191.
- Uslaner, Eric M. (2004). Bowling Almost Alone : Political Participation in a New Democracy. Lucrare prezentată la ECPR Joint Sessions of Workshops : Uppsala.
- Voicu, Mălina, Voicu, Bogdan. (2003). Volunteering in Romania : a rara avis. În Paul Dekker și Loek Halman (ed.). *The value of volunteering. Cross-cultural perspectives*. New York : Kluwer Academic Press, 143-160.
- Warren, Mark. (2001). *Democracy and Associations*. Princeton : Princeton University Press.
- Weber, Max. (2003). *Etica protestantă și spiritul capitalismului* (trad. de Ihor Lemnij). București : Editura Humanitas.

Primit la redacție : iunie 2007